ऋषि- १-३ मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः, ४-६ वासिष्ठ इन्द्रप्रमतिः, ७-९ वासिष्ठो वृषगणः, १०-१२ वासिष्ठो मन्युः*, १३-१५ वासिष्ठ उपमन्युः**, १६-१८वासिष्ठो व्याघ्रपाद्, १९-२१ वासिष्ठः शक्तिः, २२-२४ वासिष्ठः कर्णश्रुद्, २५-२७ वासिष्ठो मृळीकः, २८-३० वासिष्ठो वसुक्रः, ३१-४४ पराशरः शात्त्यः, ४५-५८ कुत्स आङ्गिरसः।पवमानः सोमः। त्रिष्टुप्

अस्य प्रेषा हेमना पूयमानो देवो देवेभिः समपृक्त रसम्।

सुतः पवित्रं पर्येति रेभन्मितेव सद्म पशुमान्ति होता॥ ९.०९७.०१

अस्य- एतस्योपासकस्य। प्रेषा- प्रेरकेण। हेमना- ज्योतिषा। पूयमानः- पुनानः। देवः- द्योतनशीलः। रसम्। देवेभिः- देवैः। समपृक्त- संयोजयति। रेभन्- शब्दयन्। सुतः- निष्पन्नः। पवित्रम्- शोधकं प्रतीकम्। मिता- निर्मितानि। पशुमन्ति- सूक्ष्मदर्शियुक्तानि। सद्म- यज्ञसदनानि। होतेव- अग्निरिव। पर्येति- परिगच्छति ॥१॥

भद्रा वस्त्रा समन्या३ वसानो महान्कविर्निवचनानि शंसन्।

आ वच्यस्व चम्वोः पूयमानो विचक्षणो जागृविर्देववीतौ॥ ९.०९७.०२

देववीतौ- दिव्यानुभूतौ। जागृविः- जागरणशीलः सन्। विचक्षणः- विशेषद्रष्टा सन्। भद्रा- कल्याणानि। समन्या वस्त्रा- वीरभूषणानि। वसानः- बिभ्रत्। महान्- महात्मा। कविः- क्रान्तदर्शी। निवचनानि- मन्त्रान्। शंसन्- वदन्। पूयमानः- पवमानः सन्। चम्वोः- द्यावापृथिव्योर्मध्ये। आ वच्यस्व- प्रविश ॥२॥

समु प्रियो मृज्यते सानो अव्ये यशस्तरो यशसां क्षैतो अस्मे।

अभि स्वर धन्वा पूयमानो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ९.०९७.०३

अव्ये- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके। सानो- उत्कृष्टे प्रतीके। प्रियः- प्रेमपात्रो रसः। सम्- सम्यक्। मृज्यते- पूयते। यशसां यशस्तरः- कीर्तिमतां श्रेष्ठः। क्षैतः- धार्मिको भौमरसः। अस्मे- अस्मदर्थम्। पूयमानः- पुनानः सन्। अभि स्वर- अभिशब्दय। धन्व- अभिसर। यूयम्- हे देवाः। स्वस्तिभिः- भद्रैः। सदा- सततम्। नः- अस्मान्। पात- रक्षत ॥३॥

प्र गायताभ्यर्चाम देवान्सोमं हिनोत महते धनाय।

स्वादुः पवाते अति वारमव्यमा सीदाति कलशं देवयुर्नः॥ ९.०९७.०४

प्र- प्रकर्षेण। गायत- सामगानं कुरुत। देवान्- देवताः। अभ्यर्चाम- अभ्यर्चत। महते- महत्यै। धनाय- संपदे। सोमम्- रसम्। हिनोत- प्रेरयत। वारम्- वरणीयम्। अव्यम्- भाजनं प्रतीकम्। स्वादुः- मधुरो रसः। अति- अतिक्रम्य च। पवाते- क्षरति। नः- अस्मदर्थम्। देवयुः- देवकामः। कलशम्- भाजनं प्रतीकम्। आ सीदति- निषीदति ॥४॥

इन्दुर्देवानामुप सख्यमायन्सहस्रधारः पवते मदाय।

नृभिः स्तवानो अनु धाम पूर्वमगन्निन्द्रं महते सौभगाय॥ ९.०९७.०५

इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः। देवानाम्- देवतानाम्। सख्यम्- मैत्रीम्। उप आयन्- उपगच्छन्। सहस्रधारः- अनन्तधारः। मदाय- तृप्तये। पवते- क्षरति। नृभिः- नेतृभिरुपासकैः। स्तवानः- स्तुतः। महते। सौभगाय- सौभाग्याय। पूर्वं- पुराणम्। इन्द्रं धाम- ईशनशक्तिसंपन्नं सदनम्। अनु अगन्- अनुगच्छति ॥५॥

स्तोत्रे राये हरिरर्षा पुनान इन्द्रं मदो गच्छतु ते भराय।

देवैर्याहि सरथं राधो अच्छा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ९.०९७.०६

स्तोत्रे- मन्त्रे सति। राये- दानयोग्यधनाय। हरिः- कान्तः सन्। पुनानः- पूयमानः सन्। अर्ष- गच्छ। ते- तव। मदः- हर्षः। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। भराय- भरणाय। गच्छतु। देवैः- देवताभिः साकम्। सरथम्- रंहणशीलाम्। राधः- संसिद्धिम्। अच्छा- अभिलक्ष्य। याहि- गच्छ ॥६॥

प्र काव्यमुशनेव ब्रुवाणो देवो देवानां जनिमा विवक्ति।

महिव्रतः शुचिबन्धुः पावकः पदा वराहो अभ्येति रेभन्॥ ९.०९७.०७

उशनेव- काम्याः कामयमानो वा उपासक इव । वश कान्तौ। काव्यम्- दर्शनविषयम्। प्र- प्रकर्षेण। ब्रुवाणः- वदन्। देवः- सोमः। देवानाम्- देवतानाम्। जनिमानि- जन्मानि। विवक्ति- उपदिशति। महिव्रतः- महाव्रतः। शुचिबन्धुः- शुद्धबन्धुः। पावकः- शोधकः सोमः। वराहः- शोभनदिनवान्। रेभन्- शब्दयन्। पदा- पदानि भूर्भुवरादीनि। अभ्येति- अभिसरति ॥७॥

प्र हंसासस्तृपलं मन्युमच्छामादस्तं वृषगणा अयासुः।

आङ्गूष्यं१ पवमानं सखायो दुर्मर्षं साकं प्र वदन्ति वाणम्॥ ९.०९७.०८

वृषगणाः- वर्षन्त्यः। हंसासः- मुमुक्षाभावनाः। हंसः पक्षी मुमुक्षाप्रतीकः। अमात्- स्वबलेन। तृपलम्- द्रुततरम्। मन्युम्- मननगतम्। अस्तम्- स्वसदनभूतं रसम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। प्र- प्रकर्षेण। अयासुः- अगच्छन्। आङ्गूष्यम्- सर्वैरभिगन्तव्यम्। दुर्मर्षं- दुःसहम्। पवमानम्- शोधकं सोमं रसं प्रति। सखायः- सुहृदः। साकम्- सङ्गत्य। वाणम्- वीणाम्। प्र वदन्ति- वादयन्ति ॥८॥

स रंहत उरुगायस्य जूतिं वृथा क्रीळन्तं मिमते न गावः।

परीणसं कृणुते तिग्मशृङ्गो दिवा हरिर्ददृशे नक्तमृज्रः॥ ९.०९७.०९

उरुगायस्य- विष्णोः। जूतिम्- गतिमनुसरन्। सः- असौ सोमो रसाधिदेवता। रंहते- शीघ्रगतिर्भवति। गावः- सूर्यकिरणाः। वृथा क्रीळन्तम्- अनायासेन विहरन्तम्। न मिमते- न हिंसन्ति। तीक्ष्णशृङ्गः- तीक्ष्णतेजाः। परीणसम्- बहु। कृणुते- कुरुते। ऋज्रः- ऋजुगामी। हरिः- आकर्षकः सोमश्चन्द्रो वा। दिवा नक्तम्- दिवारात्रम्। ददृशे- दृश्यते॥९॥

इन्दुर्वाजी पवते गोन्योघा इन्द्रे सोमः सह इन्वन्मदाय।

हन्ति रक्षो बाधते पर्यरातीर्वरिवः कृण्वन्वृजनस्य राजा॥ ९.०९७.१०

वाजी- तुरगभूतः। गोन्योघाः- चिद्रससङ्घातः। इन्दुः- क्लेदनशीलः। सोमः- रसः। सहः- शक्तिम्। मदाय- हर्षाय। इन्द्रे- ईशनाधिदैवते। इन्वन्- प्रेरयन्। पवते- क्षरति। वरिवः- संपदः। कृण्वन्- कुर्वन्। वृजनस्य- युद्धस्य। राजा- स्वामी। रक्षः- क्रौर्यम्। हन्ति- नाशयति। अरातीः- शत्रून्। परि बाधते॥१०॥

अध धारया मध्वा पृचानस्तिरो रोम पवते अद्रिदुग्धः।

इन्दुरिन्द्रस्य सख्यं जुषाणो देवो देवस्य मत्सरो मदाय॥ ९.०९७.११

अध- अथ। मध्वा धारया- मधुरधारया। अद्रिदुग्धः- स्थैर्यनिष्पन्नो जडनिष्पन्नो वा। पृचानः- संयोजयन्। रोमा तिरः- रोमोपलक्षितशरीरमतिक्रम्यापि। पवते- क्षरति। देवस्य- द्योतनशीलस्य। इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। सख्यम्- मैत्रीम्। जुषाणः- सेवमानः। देवः- द्योतनशीलः। मत्सरः- तर्पकः। इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः। मदाय- तृप्तये। अभिसरति॥११॥

अभि प्रियाणि पवते पुनानो देवो देवान्स्वेन रसेन पृञ्चन्।

इन्दुर्धर्माण्यृतुथा वसानो दश क्षिपो अव्यत सानो अव्ये॥ ९.०९७.१२

देवः- द्योतनशीलः। पुनानः- पवमानः सोमः। प्रियाणि- स्वप्रियपात्राणि भाजनानि प्रतीकभूतानि वा। स्वेन रसेन। पृञ्चन्- संयोजयन्। ऋतुथा- यथाकालम्। धर्माणि- धर्मान्। वसानः- बिभ्रदास्ते। तम्। दश क्षिपः- दशदिग्वर्तिन्य आपो मूलशक्तिधारा अवतरणशीलाः। अव्ये- रसव्यञ्जके। रसस्य प्रवेशस्थाने। सानो- समुच्छ्रिते प्रतीके। अव्यत- सङ्गमयन्ति ॥१२॥

वृषा शोणो अभिकनिक्रदद्गा नदयन्नेति पृथिवीमुत द्याम्।

इन्द्रस्येव वग्नुरा शृण्व आजौ प्रचेतयन्नर्षति वाचमेमाम्॥ ९.०९७.१३

वृषा- वर्षकः। शोणा- रोचमानः। गाः- चिद्रश्मीन्। अभिकनिक्रदत्- उद्दिश्याशब्दयत्। पृथिवीम्- भूमिम्। उत- अपि च। द्याम्- नभः। नदयन्- नादयन्। एति- आगच्छति। आजौ- युद्धे। इन्द्रस्येव- बलाधिदैवतस्येव। वग्नुः- अस्य शब्दः। आ शृण्वे- आश्रूयते। इमाम्- एताम्। वाचम्। प्रचेतयन्- प्रज्ञापयन्। आ एति- आगच्छति ॥१३॥

रसाय्यः पयसा पिन्वमान ईरयन्नेषि मधुमन्तमंशुम्।

पवमानः संतनिमेषि कृण्वन्निन्द्राय सोम परिषिच्यमानः॥ ९.०९७.१४

रसाय्यः- आस्वाद्यः। पयसा- क्षीरोपलक्षितेन ज्ञानेन। पिन्वमानः- क्षरन्। ईरयन्- वाचं प्रेरयन्। मधुमन्तम्- मधुरम्। अंशुम्- रसभावम्। एषि- प्राप्नोषि। इन्द्राय- परमेश्वराय। परिषिच्यमानः- संस्कृतस्त्वम्। सोम- रस। पवमानः- पुनानः सन्। सन्तनिम्- विस्तारभावम्। कृण्वन्- कुर्वन्। एषि- गच्छसि ॥१४॥

एवा पवस्व मदिरो मदायोदग्राभस्य नमयन्वधस्नैः।

परि॒ वर्णं॒ भर॑माणो॒ रुश॑न्तं ग॒व्युर्नो॑ अर्ष॒ परि॑ सोम सि॒क्तः॥ ९.०९७.१५

मदिरः- तर्पकः। मदाय- तृप्त्यै। एव- एवम्। पवस्व- क्षर। उदग्राभस्य- उदकग्रहं जडोपलक्षितं मेघम्। वधस्नैः- हननसाधनैरायुधैः। नमयन्- सन्नमयन्। रुशन्तम्- ज्वलन्तम्। वर्णम्। परि- परितः। भरमाणः। गव्युः- चिद्रश्मिकामः सन्। सोम- रस। सिक्तः- सिच्यमानः सन्। परि अर्ष- सर ॥१५॥

जु॒ष्टो न॑ इन्दो सु॒पथा॑ सु॒गान्यु॒रौ प॑वस्व॒ वरि॑वांसि कृ॒ण्वन्।

घ॒नेव॒ विष्व॑ग्दुरि॒तानि॑ वि॒घ्नन्नधि॒ ष्णुना॑ धन्व॒ सानो॒ अव्ये॑॥ ९.०९७.१६

इन्दो- क्लेदनशील रस। नः- अस्मदर्थम्। जुष्ट्वी- प्रीतः। सुपथा- शोभनमार्गेण। उरौ- विस्तीर्णे हृदि। सुगानि- सुगमनाः। वरिवांसि- संपदः। कृण्वन्- कुर्वन्। पवस्व- क्षर। विष्वक्- सर्वतः। घनेव- घनीभूतायुधमिव। दुरितानि- पापानि। विघ्नन्- बाधयन्। स्नुना- स्रवता। अव्ये- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके। रसस्य प्रवेशस्थाने। रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते। रसार्थयाचनसाधनभूते। रसक्रिये। रसावाप्तिसाधनभूते। रसावरणे। रससंभक्तरि। रसवर्धके। सानो- उच्छ्रिते प्रतीके। अधि। धन्व- सर ॥१६॥

वृ॒ष्टिं नो॑ अर्ष दि॒व्यां जि॑ग॒त्नुमिळा॑वतीं शं॒गयीं॑ जी॒रदा॑नुम्।

स्तुके॑व वी॒ता ध॑न्वा विचि॒न्वन्बन्धूँ॒रिमाँ॒ अव॑राँ॒ इन्दो वा॒यून्॥ ९.०९७.१७

जिगत्नुम्- गतिमतीम्। इळावतीम्- मन्त्रयुक्ताम्। शङ्गयीम्- सुखस्य निवासभूताम्। जीरदानुम्- क्षिप्रदानोपेताम्। दिव्यां वृष्टिम्। नः- अस्मदर्थम्। अर्ष- गमय। वीता- काम्यानि। स्तुकेव- अपत्यानीव। बन्धून्- भवतो बन्धुभूतान्। अवरान्- वत्सानिव स्थितान्। इमान्- एतान्। वायून्- प्राणविशेषान्। विचिन्वन्। इन्दो- क्लेदनशील रस। धन्व- अभिसर ॥१७॥

ग्रन्थिं न वि ष्य ग्रथितं पुनान ऋजुं च गातुं वृजिनं च सोम।

अत्यो न क्रदो हरिरा सृजानो मर्यो देव धन्व पस्त्यावान्॥ ९.०९७.१८

पुनानः- पूयमानः सन्। सोम- रस। ग्रन्थिं न- यथा कश्चित् ग्रन्थिं विश्लेषयति तथा। ग्रथितम्- आवरणबद्धम्। वि ष्य- विमुञ्च। ऋजुं च गातुम्- अकुटिलं मार्गम्। वृजिनं च- बलञ्च दर्शय। हरिः- आकर्षकः सन्। आ सृजानः- आसृष्टः सन्। अत्यो न- तुरग इव। क्रदः- शब्दितवान्। पस्त्यावान्- गृहयुक्तः सन्। देव- अमर्त्य। मर्यः- मर्त्यरूपेण। धन्व- गच्छ ॥१८॥

जुष्टो मदाय देवतात इन्दो परि ष्णुना धन्व सानो अव्ये।

सहस्रधारः सुरभिरदब्धः परि स्रव वाजसातौ नृषह्ये॥ ९.०९७.१९

इन्दो- क्लेदनशील रस। मदाय- हर्षाय। स्नुना- स्रवणशीलया धारया। जुष्टः- सेवितः। अव्ये- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने। रसव्यञ्जके। रसस्य प्रवेशस्थाने। रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते। रसार्थयाचनसाधनभूते। रसक्रिये। रसावाप्तिसाधनभूते। रसावरणे। रससंभक्तरि। रसवर्धके। सानो- उत्कृष्टे प्रतीके। परि धन्व- अभिसर। वाजसातौ- संपल्लाभसाधके। नृषह्ये- वृत्रैर्जनिते युद्धे। सहस्रधारः- अनन्तधारः। सुरभिः- सुगन्धः। अदब्धः- अहिंसनीयः सन्। परि- परितः। स्रव- क्षर ॥१९॥

अरश्मानो येऽरथा अयुक्ता अत्यासो न ससृजानास आजौ।

एते शुक्रासो धन्वन्ति सोमा देवासस्ताँ उप याता पिबध्यै॥ ९.०९७.२०

अरश्मानः- बन्धरहिताः। अरथाः- अवाहनबद्धाः। अयुक्ताः- अनियताः। आजौ- युद्धे। ससृजानासः- सृष्टाः। अत्यासो न- तुरगा इव। एते- इमे। शुक्रासः- शुभ्राः शुद्धा इति भावः।

सोमाः- रसाः। देवासः- द्योतनशीलाः। धन्वन्ति- अभिसरन्ति। तान्। पिबध्यै- अनुभवितुम्। उपयात- उपगच्छत ॥२० ॥

एवा न इन्दो अभि देववीतिं परि स्रव नभो अर्णश्चमूषु।

सोमो अस्मभ्यं काम्यं बृहन्तं रयिं ददातु वीरवन्तमुग्रम्॥ ९.०९७.२१

एव- एवम्। इन्दो- क्लेदनशील रस। नः- अस्मदर्थम्। देववीतिम्- देवानुभूतिम्। अभि- अभिलक्ष्य। नभो अर्णः- चिदाकाशजधारामयः। चमूषु- प्रतीकेषु। परि स्रव- परितः क्षर। सोमः- रसः। अस्मभ्यम्- नः। काम्यम्- कमनीयम्। बृहन्तम्- महत्। वीरवन्तम्- वीर्यवन्तम्। उग्रम्- उद्गूर्णम्। रयिम्- दानयोग्यधनम्। ददातु- प्रयच्छतु ॥२१ ॥

तक्षद्यदी मनसो वेनतो वाग्ज्येष्ठस्य वा धर्मणि क्षोरनीके।

आदीमायन्वरमा वावशाना जुष्टं पतिं कलशे गाव इन्दुम्॥ ९.०९७.२२

यदि- यदा। ज्येष्ठस्य- मुख्यस्याचार्यस्य। क्षोः- मन्त्रं शब्दायमानस्य। अनीके- मुखे। धर्मणि वा- स्वभावे वा। वेनतः- काम्यात्। मनसः- चित्तात्। वाक्- मन्त्रः। तक्षत्- एनं रसं सृजति तदा। आत्- अनन्तरम्। ईम्- एतम्। वरम्- श्रेष्ठम्। जुष्टम्- सेव्यम्। पतिम्- पालकम्। इन्दुम्- सोमम्। कलशे- भाजने प्रतीके स्थितम्। वावशानाः- कामयमानाः। गावः- विद्याः। आ- आभिमुख्येन। आयन्- आगच्छन्ति ॥२२ ॥

प्र दानुदो दिव्यो दानुपिन्व ऋतमृताय पवते सुमेधाः।

धर्मा भुवद्वृजन्यस्य राजा प्र रश्मिभिर्दशभिर्भारि भूम॥ ९.०९७.२३

दानुदः- दात्रे दायकः। दिव्यः। दानुपिन्वः- दात्रे सेचकः। पिवि सेचने। ऋताय- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्थायोपासकाय। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। सुमेधाः- शोभनमेधासंपन्नः। पवते- क्षरति। वृजन्यस्य- बलस्य। धर्मा- धर्ता। भुवत्- अभवत्। राजा- रञ्जकः। दशभिः- दशदिग्वर्तिभिः। रश्मिभिः- किरणैः। भूम- प्रभूतम्। प्र भारि- प्रधार्यते ॥२३॥

पवित्रेभिः पवमानो नृचक्षा राजा देवानामुत मर्त्यानाम्।

द्विता भुवद्रयिपती रयीणामृतं भरत्सुभृतं चार्विन्दुः॥ ९.०९७.२४

पवमानः- पुनानः। पवित्रेभिः- कोशैः प्रतीकैः। नृचक्षाः- नृणां द्रष्टा। देवानाम्- अमराणाम्। उत- अपि च। मर्त्यानाम्। राजा- रञ्जकः। रयीणां रयिपतिः- दानयोग्यसंपत्पालकः। द्विता भुवत्- अभ्युदयनिःश्रेयससाधको भवति। इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः। सुभृतम्- सुष्ठु धृतम्। चारु- कल्याणम्। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। भरत्- भरति ॥२४॥

अर्वाँ इव श्रवसे सातिमच्छेन्द्रस्य वायोरभि वीतिमर्ष।

स नः सहस्रा बृहतीरिषो दा भवा सोम द्रविणोवित्पुनानः॥ ९.०९७.२५

अर्वानिव- तुरग इव। श्रवसे सातिम्- श्रुतिसंभजनम्। अच्छ- उद्दिश्य। इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। वायोः- प्राणाधिदैवतस्य। वीतिम्- अनुभूतिम्। अभि अर्ष- अभिसर। सः- तादृशस्त्वम्। नः- अस्मदर्थम्। सहस्राः- अनन्ताः। बृहतीः- महतीः। इषः- सदिच्छाः। दाः- देहि। सोम- रस। द्रविणोवित्- संपल्लम्भकः। पुनानः- पूयमानः। भव ॥२५॥

देवाव्यो नः परिषिच्यमानाः क्षयं सुवीरं धन्वन्तु सोमाः।

आयज्यवः सुमतिं विश्ववारा होतारो न दिवियजो मन्द्रतमाः॥ ९.०९७.२६

देवाव्यः- देवतर्पकाः। नः- अस्मदर्थम्। परिषिच्यमानाः- परितः सिच्यमानाः। सोमाः- रसाः। सुवीरम्- शोभनवीर्यसंपन्नम्। क्षयम्- सदनम्। धन्वन्तु- सरन्तु। सुमतिं आयज्यवः- शोभनमतिदाः। विश्ववाराः- सर्ववरेण्याः। होतारो न- देवाह्वातार इव। दिवियजः- देवोपासकाः। मन्द्रतमाः- अतिशयेन तृप्तिकरा भवन्ति ॥२६॥

एवा देव देवताते पवस्व महे सोम प्सरसे देवपानः।

महश्चिद्धि ष्मसि हिताः समर्ये कृधि सुष्ठाने रोदसी पुनानः॥ ९.०९७.२७

एव- एवम्। देव- द्योतनशील। देवताते- देवार्थं विस्तृते अस्मदुपासने। पवस्व- क्षर। सोम- रस। देवपानः- देवानुभवः सन्। प्सरसे- अस्मदनुभूतये पवस्व। समर्ये- युद्धे। महश्चित्- महदपि शात्रवं बलम्। स्मसि- अभिभवेम। पुनानः- शोधकः सन्। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। सुस्थाने। कृधि- कुरु ॥२७॥

अश्वो नो क्रदो वृषभिर्युजानः सिंहो न भीमो मनसो जवीयान्।

अर्वाचीनैः पथिभिर्ये रजिष्ठा आ पवस्व सौमनसं न इन्दो॥ ९.०९७.२८

अश्वो न- तुरग इव। क्रदः- शब्दयसि। वृषाभिः- वर्षकैरुपासकैः। युजानः- योज्यमानः। सिंहो न भीमः- भयङ्करः सिंह इव। मनसो जवीयान्- मनसो वेगवत्तरः। ये। रजिष्ठाः- ऋजवः। तैः। अर्वाचीनैः- अभिमुखैः। पथिभिः- मार्गैः। नः- अस्मदर्थम्। इन्दो- क्लेदनशील रस। सौमनसम्- सौमनस्यम्। आ- समन्तात्। पवस्व- क्षर ॥२८॥

शतं धारा देवजाता असृग्रन्सहस्रमेनाः कवयो मृजन्ति।

इन्दो सनित्रं दिव आ पवस्व पुरएतासि महतो धनस्य॥ ९.०९७.२९

देवजाताः- दिव्याः। शतं धाराः- अनन्तधाराः। असृग्रन्- सृज्यन्ते। सहस्रमेनाः- एता अनन्तधाराः। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। मृजन्ति- शोधयन्ति। इन्दो- क्लेदनशील रस। सनित्रम्- संपदम्। दिवः- चिदाकाशात्। आ पवस्व- क्षर। महतो धनस्य- महत्या दैवीसंपदः। पुर एता- अग्रेसरः। असि- भवसि ॥२९॥

दिवो न सर्गा असस्रग्रमह्नां राजा न मित्रं प्र मिनाति धीरः।

पितुर्न पुत्रः क्रतुभिर्यतान आ पवस्व विशे अस्या अजीतिम्॥ ९.०९७.३०

दिवः अह्नां सर्गा न- सूर्यरश्मय इव। असस्रग्रम्- सृष्टा भवन्ति। राजा न- रञ्जकः। धीरः। मित्रम्- सुहृदमुपासकम्। न प्रमिनाति- न बाधते। क्रतुभिः- कर्मभिः। यतानः- उद्यतः सन्। अस्याः- एतस्यै। विशे- प्रजायै। अजीतिम्- अपराभवम्। पितुः- जनकस्य। पुत्रः- सुतः। न- इव। आ पवस्व- क्षर ॥३०॥

प्र ते धारा मधुमतीरसृग्रन्वारान्यत्पूतो अत्येष्यव्यान्।

पवमान पवसे धाम गोनां जज्ञानः सूर्यमपिन्वो अर्कैः॥ ९.०९७.३१

ते- तव। मधुमतीः- माधुर्यः। धाराः। असृग्रन्- सृज्यन्ते। पूतः- शुद्धः सन् त्वम्। अव्यान्- रसव्यञ्जकान्। वारान्- वरणीयान् प्रतीकान्। अत्येषि- अतिक्रम्य सरसि। पवमान- पुनान। गोनाम्- चिद्रश्मीनाम्। धाम- सदनम्। पवसे- क्षरसि। जज्ञानः- जात एव। अर्कैः- उपासनैः। सूर्यं- आत्मसूर्यम्। अपिन्वः- पूरयसि ॥३१॥

कनिक्रदद्नु पन्थामृतस्य शुक्रो वि भास्यमृतस्य धाम।

स इन्द्राय पवसे मत्सरवान्हिन्वानो वाचं मतिभिः कवीनाम्॥ ९.०९७.३२

ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य। पन्थाम्- मार्गम्। अनु। कनिक्रदत्- अशब्दयत्। अमृतस्य धाम- अमृतसदनम्। शुक्रः- शुभ्रः शुद्धः सन्। वि- विशेषेण। भासि- प्रकाशयसि। कवीनाम्- क्रान्तदर्शिनाम्। मतिभिः। वाचम्- मन्त्रम्। हिन्वानः- प्रेरयन्। मत्सरावान्- तर्पकः। सः- तादृशः सन्। इन्द्राय- परमेश्वराय। पवसे- क्षरसि ॥३२॥

दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षि सोम पिन्वन्धाराः कर्मणा देववीतौ।

एन्दो विश कलशं सोमधानं क्रन्दन्निहि सूर्यस्योप रश्मिम्॥ ९.०९७.३३

दिव्यः सुपर्णः- पक्षी मुमुक्षामोक्षादिप्रतीकः। दिव्यः पक्षी सन्। सोम- रस। देववीतौ- दिव्यानुभूतये। कर्मणा- शोभनकर्मणा। धाराः। पिन्वन्- क्षरन्। अव चक्षि- पश्य। इन्दो- क्लेदनशील रस। सोमधानं कलशम्- रसोपलब्धिस्थानं प्रतीकम्। आ विश- प्रविश। सूर्यस्य - आत्मसूर्यस्य। रश्मिम्- चिद्रश्मिम्। उप इहि- उपागच्छ ॥३३॥

तिस्रो वाच ईरयति प्र वह्निर्ऋतस्य धीतिं ब्रह्मणो मनीषाम्।

गावो यन्ति गोपतिं पृच्छमानाः सोमं यन्ति मतयो वावशानाः॥ ९.०९७.३४

वह्निः- वाहकः सोमः। तिस्रो वाचः- मध्यमापश्यन्तीवैखरीः। ईरयति- प्रेरयति। ऋतस्य धीतिम्- सत्यधारणाम्। ब्रह्मणः- उपासकस्य। मनीषाम्। ईरयति। गोपतिम्- चिद्रश्मिपालकम्। सोमम्- रसम्। पृच्छमानाः- जिज्ञासमानाः। गावः- विद्याः। यन्ति- अभिसरन्ति। वावशानाः- कामयमानाः। मतयः। यन्ति- अभिसरन्ति ॥३४॥

सोमं गावो धेनवो वावशानाः सोमं विप्रा मतिभिः पृच्छमानाः।

सोमः सुतः पूयते अज्यमानः सोमे अर्कास्त्रिष्टुभः सं नवन्ते॥ ९.०९७.३५

सोमम्- रसम्। धेनवः- प्रीणयित्र्यः। गावः- चिद्रश्मयः। वावशानाः- कामयमानाः सरन्ति। सोमम्- रसम्। विप्राः- मेधाविनः। मतिभिः। पृच्छमानाः- जिज्ञासमानाः अभिगच्छन्ति। अज्यमानः- सिच्यमानः। सुतः- निष्पन्नः। सोमः। पूयते- शोधितो भवति। सोमे- रसे। त्रिष्टुभा अर्काः- मन्त्राः। संनवन्ते- सङ्गच्छन्ते ॥३५॥

एवा नः सोम परिषिच्यमान आ पवस्व पूयमानः स्वस्ति।

इन्द्रमा विश बृहता रवेण वर्धया वाचं जनया पुरंधिम्॥ ९.०९७.३६

एव- एवम्। नः- अस्मदर्थम्। परिषिच्यमानः- परितः सिच्यमानः सन्। सोम- रस। आ- समन्तात्। पूयमानः- पुनानः। स्वस्ति- कल्याणम्। पवस्व- क्षर। बृहता- महता। रवेण- मन्त्रेण। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। आ विश- प्रविश। पुरन्धिम्- पुरुधारणायुक्ताम्। वाचम्। जनय- उत्पादय। वर्धय ॥३६॥

आ जागृविर्विप्र ऋता मतीनां सोमः पुनानो असदच्चमूषु।

सपन्ति यं मिथुनासो निकामा अध्वर्यवो रथिरासः सुहस्ताः॥ ९.०९७.३७

यम्। रथिरासः- शोभनगतिसंपन्नाः। सुहस्ताः- शोभनहस्तोपलक्षितशोभनकर्माणः। अध्वर्यवः- ध्वररहितकर्माणः। निकामाः- नितरां कामयुक्ताः। मिथुनासः- दम्पतिभूता जनाः। यं - यं प्रेममयं रसम्। सपन्ति- स्पृशन्ति। सः। सोमः। जागृविः- जागरणशीलः सन्। विप्रः- मेधावी। पुनानः- पूयमानः सन्। ऋता मतीनाम्- सत्यसंबद्धमतीः। आ- आभिमुख्येन। चमूषु- भाजनेषु प्रतीकेषु। असदत्- निषीदति ॥३७॥

स पुनान उप सूरे न धातोभे अप्रा रोदसी वि ष आवः।

प्रिया चिद्यस्य प्रियसास ऊती स तू धनं कारिणे न प्र यंसत्॥ ९.०९७.३८

सः- तादृशः। पुनानः- पूयमानो रसः। सूरे- सूर्ये। न धाता- संवत्सर इवेति सायणः। उप- तथा इन्द्रे उपगच्छति। उभे रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अप्राः- आपूरयति। सः। वि आवः- तमांसि विवृणोति। यस्य। प्रिया- प्रियस्य। प्रियसासः- प्रिया धाराः। ऊती- अस्मद्रक्षायै भवन्ति। सः। धनम्- संपदम्। कारिणे- उपासकाय। न- संप्रति। प्र यंसत्- प्रयच्छतु ॥३८॥

स वर्धिता वर्धनः पूयमानः सोमो मीढ्वाँ अभि नो ज्योतिषावीत्।

येना नः पूर्वे पितरः पदज्ञाः स्वर्विदो अभि गा अद्रिमुष्णन्॥ ९.०९७.३९

सः। वर्धिता- वर्धकः। वर्धनः- वृद्धिमयः। पूयमानः- पुनानः। सोमः- रसः। मीढ्वान्- आनन्दकरः। नः- अस्मान्। ज्योतिषा। अभि- अभितः। आवीत्- रक्षतु। येन। नः- अस्माकम्। पूर्वे पितरः- पूर्वाचार्याः। पदज्ञाः- मार्गज्ञाः। स्वर्विदः- स्वर्गज्ञाः सन्तः। अद्रिम्- मेघघनप्रतीकजडनिहितान्। गाः- चिद्रश्मीन्। उष्णन्- आहृतवन्तः ॥३९॥

अक्रान्समुद्रः प्रथमे विधर्मञ्जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा।

वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥ ९.०९७.४०

प्रथमे विधर्मन्- ऋते प्रकृतिनियतौ वा। प्रजाः- जनान्। जनयन्- सृजन्। भुवनस्य राजा- लोकनाथः सोमः। समुद्रः- अर्णवसमः। अक्रान्- सर्वान् अतिक्रामति। पवित्रे- शोधके। अव्ये- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके। रसस्य प्रवेशस्थाने। रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते। रसार्थयाचनसाधनभूते। रसक्रिये। रसावाप्तिसाधनभूते। रसावरणे। रससंभक्तरि। रसवर्धके। सानो- उच्छ्रिते प्रतीके। अधि। वृषा- वर्षकः। बृहत्सोमः- महान्रसः। सुवानः- निष्पन्नः सन्। इन्दुः- हृदयस्पर्शी सन्। वावृधे- ववृधे ॥४०॥

महत्तत्सोमो महिषश्चकारापां यद्गर्भोऽवृणीत देवान्।

अदधादिन्द्रे पवमान ओजोऽजनयत्सूर्ये ज्योतिरिन्दुः॥ ९.०९७.४१

महिषः- महात्मा। अपां गर्भः- मूलशक्तिधाराणां गर्भभूतः। यत्। महत्- बृहत्कर्म। तत्। चकार- कृतवान्। देवान्- देवताः। अवृणीत- वरणं कृतवान्। इन्द्रे- ईशनाधिदैवते। पवमानः- पुनानः। ओजः- बलम्। अदधात्- दधौ। सूर्ये- सवितरि। ज्योतिः- प्रकाशम्। इन्दुः- सोमः। अजनयत्- ससर्ज। आत्मसूर्यं रसः हृदये प्रकटीकरोतीति भावः॥४१॥

मत्सि वायुमिष्टये राधसे च मत्सि मित्रावरुणा पूयमानः।

मत्सि शर्धो मारुतं मत्सि देवान्मत्सि द्यावापृथिवी देव सोम॥ ९.०९७.४२

इष्टये- अस्मदिच्छापूर्त्यै। राधसे- संसिद्ध्यै। वायुम्- प्राणम्। मत्सि- आनन्दय। पूयमानः- पुनानः। मित्रावरुणा- स्नेहाधिदैवतमृताधिदैवतम्। मत्सि- आनन्दय। मारुतं शर्धः- मरुद्गणं प्राणसमूहम्। मत्सि- आनन्दय। देवान्- अन्या द्योतनशक्तीः। मत्सि। सोम- रसाधिदैवत। देव- द्योतनशील। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। मत्सि- आनन्दय॥४२॥

ऋजुः पवस्व वृजिनस्य हन्तापामीवां बाधमानो मृधश्च।

अभिश्रीणन्पयः पयसाभि गोनामिन्द्रस्य त्वं तव वयं सखायः॥ ९.०९७.४३

ऋजुः- आर्जवसंपन्नः सन्। वृजिनस्य हन्ता- दुःखनाशकः सन्। अमीवाम्- रोगाणाम्। अप बाधमानः- नाशकः सन्। मृधश्च- हिंसानाशकः सन्। पवस्व- क्षर। पयः- जीवोदकम्। गोनाम्- चिद्रश्मीनाम्। पयसा- सारेण ज्ञानेन। अभिश्रीणन्- संयोजयन्। अभि- आभिमुख्येन। पवस्व। त्वम्। इन्द्रस्य- परमेश्वरसंबन्धी भवसि। तव- भवतः। वयम्। सखायः- सुहृदः स्मः॥४३॥

मध्वः सूदं पवस्व वस्व उत्सं वीरं च न आ पवस्वा भगं च।

स्वदस्वेन्द्राय पवमान इन्दो रयिं च न आ पवस्वा समुद्रात्॥ ९.०९७.४४

मध्वः सूदम्- माधुर्यघनम्। पवस्व- क्षर। वस्व उत्सम्- वृत्तिस्तम्भनधाराम्। वीरम्- वीर्यम्। च। भगं च- सौभाग्यं च। नः- अस्मदर्थम्। आ पवस्व- क्षर। पवमानः- पुनानः सन्। इन्दो- क्लेदनशील रस। इन्द्राय- परमेश्वराय। स्वदस्व- रुचितो भव। इन्दो- हृदयस्पर्शिन्। समुद्रात्- चित्समुद्रात्। नः- अस्मदर्थम्। रयिम्- दैवीं संपदम्। आ पवस्व- क्षर॥४४॥

सोमः सुतो धारयात्यो न हित्वा सिन्धुर्न निम्नमभि वाज्यक्षाः।

आ योनिं वन्यमसदत्पुनानः समिन्दुर्गोभिरसरत्समद्भिः॥ ९.०९७.४५

सोमः- रसः। सुतः- निष्पन्नः। धारया। अत्यो न- तुरग इव। हित्वा- गत्वा। सिन्धुर्न- उदकमिव। निम्नम्- निम्नप्रदेशम्। वाजी- शीघ्री सन्। अक्षाः- क्षरति। पुनानः- पावामानः। वन्यम्- वननीयम्। योनिम्- ऋताख्यं स्वसदनम्। आ असदत्- आसीदति। इन्दुः- हृदयस्पर्शी रसः। गोभिः- चित्किरणैः। अद्भिः- मूलशक्तिधाराभिः। असरत्- अभिसरति॥४५॥

एष स्य ते पवत इन्द्र सोमश्चमूषु धीर उशते तवस्वान्।

स्वर्चक्षा रथिरः सत्यशुष्मः कामो न यो देवयतामसर्जि॥ ९.०९७.४६

इन्द्र- हे परमेश्वर। ते- त्वदर्थम्। एष स्यः- सोयम्। सोमः- रसः। चमूषु- भाजनेषु प्रतीकेषु। धीरः। तवस्वान्- वेगवान् सन्। उशते- कामयमानाय। पवते- क्षरति। स्वर्चक्षाः- स्वर्गद्रष्टा। रथिरः- महारथः। सत्यशुष्मः- अवितथबलः। देवयताम्- देवकामानाम्। कामो न- काम इव। असर्जि- सृज्यते॥४६॥

एष प्रत्नेन वयसा पुनानस्तिरो वर्पांसि दुहितुर्दधानः।

वसा॑नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थम॒प्सु होते॑व याति॒ सम॑नेषु॒ रेभ॑न्॥ ९.०९७.४७

एषः- अयम्। प्रत्नेन- पुराणेन। वयसा- हविषा। पुनानः- पूयमानः। दुहितुः- सर्वदोग्ध्र्या भूम्याः। वर्पांसि- रूपाणि। तिरो दधानः- अतिक्रमन्। त्रिवरूथम्- भूर्भुवरादिभूमिकात्रयोपेतम्। शर्म- भद्रम्। वसानः- बिभ्रत्। समनेषु- सहृदयासु। अप्सु- मूलशक्तिधारासु। रेभन्- मन्त्रं शब्दयन्। होतेव- अग्निरिव। याति- गच्छति ॥४७ ॥

नू न॒स्त्वं र॑थि॒रो दे॑व सोम॒ परि॑ स्रव च॒म्वोः॑ पू॒यमा॑नः।

अ॒प्सु स्वादि॑ष्ठो॒ मधु॑माँ ऋ॒तावा॑ दे॒वो न यः स॑वि॒ता स॒त्यम॑न्मा॥ ९.०९७.४८

यः। देवः सविता- सूर्यः। न- इव। सत्यमन्मा- सत्यज्ञानयुक्तः। मधुमान्- मधुरः। अप्सु- मूलशक्तिधारासु। स्वादिष्ठः- अतिशयेन आस्वादनीयः। सः। पूयमानः- पुनानः। त्वम्। नु- क्षिप्रम्। चम्वोः- द्यावापृथिव्योर्मध्ये। रथिरः- महारथः सन्। देव- द्योतनशील। सोम- रस। परि स्रव ॥४८ ॥

अ॒भि वा॒युं वी॒त्यर्षा गृणा॒नो३॑ऽभि मि॒त्रावरु॑णा पू॒यमा॑नः।

अ॒भी नरं॑ धी॒जव॑नं रथे॒ष्ठाम॒भीन्द्रं॒ वृष॑णं॒ वज्र॑बाहुम्॥ ९.०९७.४९

गृणानः- स्तूयमानः सन्। वायुम्- प्राणम्। वीती- अनुभूतये। अभि अर्ष- अभिसर। पूयमानः- पुनानः सन्। मित्रावरुणा- स्नेहाधिदैवतमृताधिदैवतम्। अभि- अभिसर। रथेष्ठाम्- महारथम्। धीजवनम्- मनोवेगसंपन्नम्। नरम्- नेतारं रुद्रम्। अभि- अभिसर। वृषणम्- वर्षकम्। वज्रबाहुम्। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। अभि- अभिसर ॥४९ ॥

अ॒भि वस्त्रा॑ सुवस॒नान्य॑र्षा॒भि धे॒नूः सु॒दुघाः॑ पू॒यमा॑नः।

अभि चन्द्रा भर्तवे नो हिरण्याभ्यश्वान्रथिनो देव सोम॥ ९.०९७.५०

सुवसानानि- सुपरिधानानि। वस्त्रा- आच्छादनानि। अभि अर्ष। पूयमानः- पुनानः सन्। सुदुघाः- सुदोग्ध्रीः। धेनूः- चिद्रश्मिभूता गाः। अभि अर्ष। नः- अस्माकम्। भर्तवे- निर्वाहाय। चन्द्रा- आह्लादकानि। हिरण्या- ज्योतींषि प्रति। अभि अर्ष। सोम देव- रस। रथिनो अश्वान्- रंहणशीलान् प्राणविशेषान् प्रति। अभि अर्ष ॥५० ॥

अभी नो अर्ष दिव्या वसून्यभि विश्वा पार्थिवा पूयमानः।

अभि येन द्रविणमश्नवामाभ्यार्षेयं जमदग्निवन्नः॥ ९.०९७.५१

पूयमानः- पुनानः सन्। दिव्या पार्थिवा- दिव्या भौमाः। वसूनि- संपदः। नः- अस्मदर्थम्। अभि अर्ष- अभिगमय। येन। द्रविणम्- संपदम्। अश्नवाम- अनुभवाम। तत्। अभि अर्ष। जमदग्निवत्- अग्न्युपासकवत्। जमत् हुतभक्षणशीलः प्रज्वलितोग्निः। तस्योपासको जमदग्निः। नः- अस्माकम्। आर्षेयम्- दर्शनम्। अभिगमय ॥५१ ॥

अया पवा पवस्वैना वसूनि माँश्वत्व इन्दो सरसि प्र धन्व।

ब्रध्नश्चिदत्र वातो न जूतः पुरुमेधश्चित्तकवे नरं दात्॥ ९.०९७.५२

अया- अनया। पवा- पवमानया धारया। एना वसूनि- एताः संपदः। पवस्व- क्षर। इन्दो- क्लेदनशील रस। मांश्वत्वे- मन्यमानानां चातके। इति सायणः। सरसि- जीवोदके। चातको मेघापेक्षी पक्षी। अथवा चातको याचकः। चत याचने। आधारशक्तिधारा मननशीलानुपासकान् स्वां प्रति कर्षतीतीदं लक्षणयोच्यते मन्यमानानां चातक इति। यथा समुद्रः स्वतरंगैराह्वयति नदीरिति लक्षणया वर्ण्यते। अथवा अभिमन्यमनानां चातके नाशके। अथवा दधिक्रावाणमित्यस्मिन् मन्त्रे मांश्वतोरित्यस्य मन्यमानांश्चेतयत इत्यर्थः सायणेन कृतः। सोर्थोप्यत्रापि भवितुमर्हति। प्र- प्रकर्षेण।

धन्व- अभिसर। अत्र। ब्रध्नः- मूलः। वातो न- वात इव। जूतः- प्रेरितः। पुरुमेधः- प्रभूतमेधः। तकवे- शोभनगतिमत उपासकाय। नरम्- नेतारमाचार्यम्। दात्- प्रयच्छतु ॥५२॥

उत न एना पवया पवस्वाधि श्रुते श्रवाय्यस्य तीर्थे।

षष्टिं सहस्रा नैगुतो वसूनि वृक्षं न पक्वं धूनवद्रणाय॥ ९.०९७.५३

उत- अपि च। नः- अस्मदर्थम्। एना- अनया। पवया- पवमानया धारया। श्रुते- श्रुतिप्रसिद्धे। श्रवाय्यस्य- श्रवणीयस्य सोमस्य। तीर्थे- जीवोदके। अधि। पवस्व- क्षर। षष्टिं सहस्रा- प्रभूतानि। नैगुतः- जपार्थं उपांशुत्त्वेन नीचैःशब्दायमानानि। वसूनि- मन्त्रभूतधनानि। रणाय- अस्मदानन्दाय। पक्वम्- फलदं। वृक्षं न- तरुमिव। धूनवत्- अकम्पयत्॥५३॥

महीमे अस्य वृषनाम शूषे माँश्चत्वे वा पृशने वा वधत्रे।

अस्वापयन्निगुतः स्नेहयच्चापामित्राँ अपाचितो अचेतः॥ ९.०९७.५४

अस्य- एतस्य सोमस्य। इमे- एते। मही- महत्यौ। वृषनाम- वर्षणनमनक्रिये। शूषे- सुखकरे। मांश्चत्वे- मानिनां चातके। वा। पृशने- चित्तस्पर्शके वा। वधत्रे- शत्रुहननशीले वा भवतः। निगुतः- नीचैः शब्दायमानान् शत्रून्। अस्वापयत्- निद्रापयति। स्नेहयत्- स्नेहशीलान् करोति। अमित्रान्- स्नेहरहितान्। अचितः- अग्निरहितान् सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्परहितान्। अचेतः- शोभनचित्तरहितान्। अप- अस्मत्तः अपगमय ॥५४॥

सं त्री पवित्रा वितितान्येष्यन्वेकं धावसि पूयमानः।

असि भगो असि दात्रस्य दातासि मघवा मघवद्भ्य इन्दो॥ ९.०९७.५५

विततानि- विस्तृतानि। त्री पवित्रा- त्रीणि पात्राणि प्रतीकभूतानि वा भूर्भुवःसुवरुपलक्षितान्नप्राणमानांसि। सम्- सम्यक्। एषि- गच्छसि। पूयमानः- पुनानः। एकम्- एकं सुवरुपलक्षितचित्तमेव तृतीयं प्रधानतया। अनुधावसि। इन्दो- क्लेदनशील रस। भगः- सौभाग्यदेवता। असि- भवसि। दात्रस्य - दातुः। दाता। असि। मघवद्भ्यः- हव्यवद्भ्यः। मघवा- संपद्वान्। असि ॥५५॥

एष विश्ववित्पवते मनीषी सोमो विश्वस्य भुवनस्य राजा।

द्रप्साँ ईरयन्विदथेष्विन्दुर्वि वारमव्यं समयाति याति॥ ९.०९७.५६

एषः- अयम्। विश्ववित्- सर्वज्ञः। मनीषी- मेधावी। विश्वस्य- सर्वस्य। भुवनस्य- लोकस्य। राजा- रञ्जकः। सोमः- रसः। पवते- क्षरति। द्रप्सान्- रसकणान्। विदथेषु- यज्ञेषु यैर्विदन्त्यात्मानमिति विदथाः। आत्मा यज्ञेन कल्पतामिति श्रुतौ। ईरयन्- प्रेरयन्। इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः। समया- उभयतः। अव्यम्- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरमुपलब्धिस्थानमित्यर्थः। रसव्यञ्जकम्। रसस्य प्रवेशस्थानम्। रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूतम्। रसार्थयाचनसाधनभूतम्। रसक्रियम्। रसावाप्तिसाधनभूतम्। रसावरणम्। रससंभक्तारम्। रसवर्धकम्। वारम्- वरणीयं प्रतीकम्। वि- विशेषेण। अति- अतिक्रम्य च। याति- गच्छति ॥५६॥

इन्दुं रिहन्ति महिषा अदब्धाः पदे रेभन्ति कवयो न गृध्राः।

हिन्वन्ति धीरा दशभिः क्षिपाभिः समञ्जते रूपमपां रसेन॥ ९.०९७.५७

अदब्धाः- अहिंसिताः। महिषाः- महात्मानः। इन्दुम्- क्लेदनशीलं रसम्। रिहन्ति- आस्वादयन्ति। पदे- सोमस्य पदे। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। न गृध्राः- आकाङ्क्षासंयुक्ता इव।

रेभन्ति- मन्त्रान् शब्दयन्ति। धीराः- धारणाकुशला उपासकाः। दशभिः क्षिपाभिः- दशदिग्वर्तिनीभिरवतरणशीलमूलशक्तिधाराभिः। हिन्वन्ति- रसं प्रेरयन्ति। अपां रूपम्- जीवोदकरूपम्। रसेन। समञ्जते- व्यञ्जितो भवति ॥५७॥

त्वया॑ व॒यं पव॑मानेन सोम॒ भरे॑ कृ॒तं वि चि॑नुयाम॒ शश्व॑त्।

तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ता॒मदि॑तिः॒ सिन्धुः॑ पृथि॒वी उ॒त द्यौः॥ ९.०९७.५८

वयम्। सोम- रस। पवमानेन- पुनानेन। त्वया- भवता। भरे- निर्वाहे। कृतम्- कर्तव्यम्। शश्वत्- नित्यम्। वि चिनुयाम- कुर्याम। तत्- तेन। मित्रः- स्नेहाधिदेवता। वरुणः- ऋताधिदेवता। अदितिः- अखण्डप्रकृतिः। सिन्धुः- मूलशक्तिधारा। पृथिवी- भूमिः। उत- अपि च। द्यौः- नभः। नः- अस्मान्। मामहन्ताम्- पूजयन्तु स्वीकुर्वन्त्विति भावः ॥५८॥